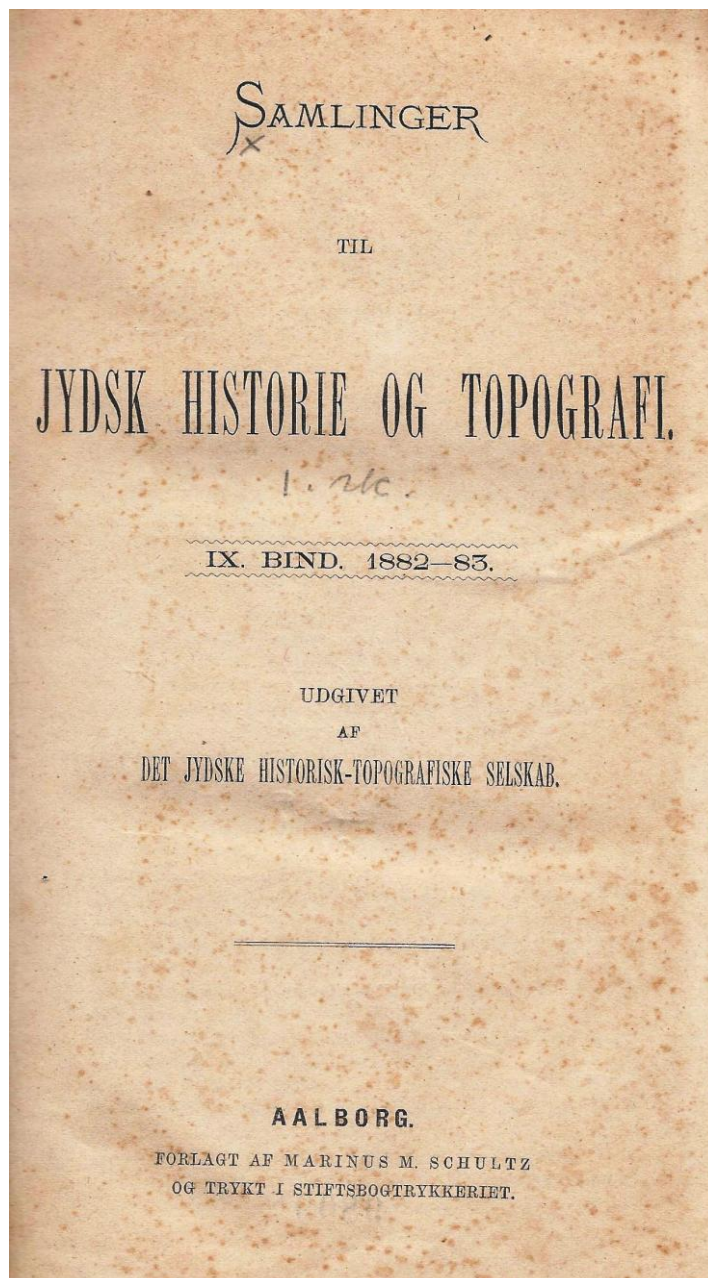

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Uddrag - Side 243

En Birkedommer som Drabsmand,
en Kriminal-sag fra Læsø i det syttende Aarhundrede.

Ved Vilhelm Bang.

Under et Besøg, som jeg i Sommeren 1880 aflagde hos en Slægtning paa Læsø, hørte jeg fortælle en sælsom Historie, at nemlig en Birkedommer paa Læsø engang under et Forhør, der blev holdt over en Soldat, var bleven saa vred, da Soldaten ikke vilde bekjende, hvad han var sigtet for, at han, selve Rettens

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Tjener, havde grebet en Pistol og med den skudt Soldaten. Da min Afrejse fra Læsø skulde finde Sted Dagen efter, at jeg havde hørt denne Beretning, kunde jeg ikke faa Lejlighed til at undersøge, om der laa Noget til Grund for dette Sagn; men da jeg jo vidste, at der sjeldent gaar Røg af en Brand, uden at der har været Ild i den, søgte jeg under et nyt Ophold paa Læsø nærmere Oplysninger, og jeg fandt da i en af Øens gamle Tingbøger en Beretning om et Drab, som en Birkefoged selvanden havde øvet paa en Soldat, og det er selvfølgelig denne Sag, der i Aarenes Løb er bleven saaledes forvansket, som om det var i Embedsiver, at Øvrighedspersonen havde glemt sig selv.

Tingbogen er velvilligt bleven laant mig til Benyttelse i mit Hjem, og idet jeg her giver en Skildring af denne mærkelige Drabsdag, skal jeg her udtale Ønsket om, at En eller Anden vilde levere en historisk - topographisk Beskrivelse af Læsø., hvortil der er Trang, og hvortil der ikke vil mangle Stof; den Beskrivelse af Læsø, som nu findes, og som er forfattet 1802 af daværende Birkedommer Bing, kalder sig selv "physisk-økonomisk", men den lader i alle Henseender Meget tilbage at ønske. -

Det har jo været og er endnu en bekjendt Talemaade at hvad der ligger nord for Limfjorden, ligger nord for Lov og Ret; og Læsø "Land" (som det altid kaldes officielt) maa da finde sig i at faa samme Skudsmaal fra gammel Tid som Vendsyssel; - ikke som om Lov og Ret ikke plejedes derovre; tvertimod er Tingbogen der begyndes 6 Marts 1685, og hvori den sidste Dom blev indført 1 Februar 1689, en anseelig Foliant paa 185 tildels endog meget tæt beskrevne Blade. Men det lader til, ikke alene at Læsøboerne have lignet deres Naboer Anholtsfolkene, der som bekjendt "levede christeligt og nærede sig af Vrag", men at de højere Stillede derovre, Embedsmændene, have været en Samling af halve Røvere, der vare saare langt fra at "leve christeligt", men som derimod ogsaa for en stor Del nærede sig af Vrag, og det ikke just paa den retfærdigste Maade; ligeledes synes ifølge Tingbogen deres Hovedforlystelse næst efter Drik at have været Slagsmaal, indtil endelig Katastrophen indtraf Pinteselørdag, 2. Juni, 1699, at Birkefogden Mads Hansen Brun og Landforvalterens Fuldmægtig Jacob Arendts (saaledes skrev han selv sin Navn) dræbte med blanke Vaaben en Soldat ved Navn Christen Christensen Harre, der var ubevæbnet.

Mads Brun havde 13 April 1675 faaet kongelig Bestalling til at være Birkefoged paa Læsø, og "da hans Bestilling til at være Birkefoged paa Læsø, og "da hans Bestillings Indkomst var saa ringe, saa bevilges, at han tillige maa betjene Birkeskriveriet" (jydske Reg. i Geh - Arch); - indtil Peder Jacobsen 22 Juni 1687 blev kongelig udnævnt til Skriver, med Forpligtelse til tillige at undervise Ungdommen i Læsning, Skrivning og Regning. Mads Brun begynder Tingbogen med at skrive ovenover paa første Blad; "Hjelp Gud Nu ach Altid i lesn Naussnn", og over det for ham saa skæbnesvangre Aar 1688 har han ladet Birkeskriveren indføre den fromme Bøn: "Gud forleene Eett glædelig Fredelig oc Lyksaalig Nytt Aar For Christi skyld. Ammen."

I Foraaret 1688 vare et Par Soldater af Major von Auerswalts Regiment, nemlig Christen Christensen Harre (formodentlig fra Harre Sogn i Salling) og Laurids Poulsen, fra Fladstrand, hvor de laa i Garnison, blevne kommanderede over til Læsø for ved Exekution at inddrive Kongens Intrader, et Hverv, de imidlertid have udført paa en Maade, der var temmelig hensynsløs overfor Befolkningen. Den 18de Maj vare de indstævnedes for Retten paa Grund af en Klage, som Søstrene "Barrebra" (!) og Margrethe Mikkelsdatter, der beboede deres afdøde Faders Gaard i Vesterø Sogn, havde indgivet over dem for den Overlast, disse to Piger havde lidt af Soldaterne; især var "Barrebra" slemt medtaget; den ene af disse Drabanter, der var iført en graa Kjole, havde en Dag, da hun var udenfor Gaarden med sin Søster, forfulgt hende med sin dragne Kaarde og slaet hende mange Steder over den venstre Arm, lige fra Skulderen til Fingerspidserne, saa at Blodet var løbet mellem Huden og Kjødet, ja endog Neglene vare beskadigede, og Armen kunde hun slet

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

ikke røre; endvidere var hun hugget i den højre Side af Hovedet over Tindingen, slaaet blaa i Ansigtet, saa det højre Øje var tillukt; desuden var hun slaaet paa "nedre Dele af sit Legeme, hvilket hun ikke kunde fremvise"; hendes Søster Margrethe synes at være sluppet lidt lempeligere, men var dog "slagen over Armene og Kroppen allevegne". - Da denne sag var for Retten, mødte Christen Harre, medens hans Kammerat Laurids Poulsen glimrede ved sin Fraværelse; efter Christen Harres Formodning var han muligvis ude at more sig paa en lille Fisketour i Stedet for at møde for Retten; nogen Dom blev ikke afsagt i denne Sag paa den Dag og heller ikke senere; den 2den Juni traadte Christen Harre frem for en højere Dommer.

Paa den ordinære Tingdag, Fredagen d. 8de Juni, da Retten beklædtes af Niels Lauridsen som forordnet Sættedommer i Stedet for Mads Hansen Brun, fremkom Ritmester Adam Andreas Voss, Landforvalter og Overstrandinginspektør over Læsø, med Begjæring om, at Sandemænd maatte udtages i Anledning af et Drab, der var begaaet "øster paa Landet paa et Sted, som kaldes Ebben"; dette skete, men først Fredagen d. 29de Juni mærke vi i Tingbogen noget Nærmere til Sagen, da Niels Christensen af Sæby mødte i Dommers Sted, beskikket dertil af Slotsskriveren i Aalborg Thøger Lassen, der dengang var konstitueret som Stiftamtmand, medens den egentlige Stiftamtmand Henning Meyercrone var dansk Minister i Paris; ligesom ogsaa Niels Christensen foreløbig skulde fungere som Dommer i alle Sager paa Læsø, for at Øens Administration ikke skulde komme til at hvile.

De fire Synsmænd, der dagen efter Drabet havde synet Soldatens Lig afgave Erklæring om følgende Hug og Slag: han var hugget under den højre Side af Kindbenet, som det synes med en "Degen", fremdeles to Hug paa samme højre Kind, et Stød af en smal Degen under hans venstre Bryst, et "Sting" af en Degen i hans venstre Side lidt ovenfor Hoften, endvidere i hans Nakke ni Stød af en Degen imellem hinanden, naaende lige ind til Hovedets Ben, samt to Hug ved det højre Øre, foruden "Blaastød" osv.

Soldatens Klæder, hvoriblandt en Skind - Undertrøje, vare fremlagte i Retten, og da Hullerne i dem svarede til de Saar, der havde været at se paa Liget, og Mads Bruns Kaarde ligeledes passede nøje til et af Hullerne, har det ikke nyttet ham meget, naar han erklærede, at det aldrig skal kunne befindes eller overbevises ham at have gjort de Sting paa det døde Menneskes Klæder eller Legeme, men at det maatte være Jakob Arents's Kaarde, der havde voldt alle disse Ulivssaar. Jakob Arents var ikke tilstede, saa han kunde ikke svare dertil, da han, som vi senere ville se, havde været saa forsigtig at rømme bort fra Læsø, og hans Opholdssted var ubekjendt.

Der afhørtes nu i denne Sag en Mængde Vidner, og ifølge Vidneforklaringerne synes de nærmere Omstændigheder omtrent at have været følgende: I en Gaard, der laa noget østlig paa Øen, uden at der dog er nogen nærmere Betegnelse af Stedet, undtagen at det var tæt ved Vandet, saa at i Nærheden af Gaarden mindre Baade ved Lavvande kunde ligge nogenlunde tørt, men ved Højvande flyde bort - hvoraf Stedet maaske har faaet sit Navn "Ebben" - boede en Mand ved Navn Niels Henriksen, der tidligere havde været Landfoged og Tolder paa Læsø, indtil han i 1685 har taget eller faaet sin Afsked; bagefter levede han som Privatmand paa "Ebben" og drev adskillige Forretninger, men havde det Uheld at rage i Klammeri og faa Processer med Alverdens Mennesker; og endnu 1688 stod han i Restance for Told, han flere Aar tilforn havde oppbaaret, men selv forbrugt; paa Birketinget var der Fredagen d. 1ste Juni 1688 blevet paadømt en Sag mellem ham og hans Efterfølger Ritmester Adam Andreas Voss, der som en noget finere Mand førte Titelen "Landforvalter og Oberstrandinspektør", og som, da han i Efteraaret 1685 havde faaet sin Udnævnelse til Læsø, havde begyndt sin Virksomhed med at optræde brutalt overfor Niels Henriksens Hustru, da han skulde tage Embedsgaarden "Klitgaard" i Besiddelse, medens Niels Henriksen var i

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Kjøbenhavn i sit eget Anliggende, nemlig for at rense sig for adskillige Beskyldninger, der vare rettede imod ham paa Grund af hans Embedsførelse; ved en Dom blev Voss tilfundet at være fri for Niels Henriksens Tiltale. Dagen efter, altsaa den 2den Juni, som i det Aar netop var Lørdagen før Pintse, sad Niels Henriksen i sit Hjem og spiste til Middag med et Par Venner, nemlig en Skipper ved Navn Rasmus, der var sejlfærdig til Sæby, og Frands Vogt, der ligeledes laa for en Rejse til Aalborg; denne Frands Vogt havde tidligere været Fuldmægtig hos Landforvalteren Voss, men var bleven afskediget, fordi han havde indkrævet ulovligt høje Skatter til Fordel for sig selv, samt begaaet andre lidet hæderlige Ting, hvorfor han endog havde været i Fængsel, som man ser af, at Voss d. 16de Marts 1688 havde klaget til Birkefogden Mads Brun over, at Frands Vogt var undveget af Arresten; sin Sag havde Frands indanket for Landstinget, og vi træffer han u ved Pintsetid paa fri Fod, og endog benyttende de to Soldater, der skulle indkræve Kongens Skat, til at inddrive sine private Fordringer, samt til at omtappe nogle strandede Oxehoveder Vin, hvilket, som der senere klagedes over, ikke var til Gavn for Vinens Styrke.

Medens disse Tre nu sad og spiste Middag, ere de formodentlig blevne forbavsede over at modtage Besøg af to Mænd, der ikke stode paa nogen venskabelig Fod med dem, ialfald ikke med Niels Henriksen og Frands Vogt; de to Fremmede vare Birkefogden Mads Hansen Brun, og dennes Svoger, formodentlig hans Hustrues Broder, en ung Mand Jakob Arendts, der som ovenfor berørt var Landforvalterens daværende Fuldmægtig,; Jakob satte sig ned hos dem ved Bordet og fik noget Mad med dem, medens Mads Brun blev ved at gaa op og ned ad Gulvet. Da Niels Henriksen lidt efter saae ud gennem Vinduet, opdagede han, at selve Landforvalteren Voss, Øens højeste tilstedeværende Øvrigsperson var ifærd med at begaa en Gjerning, det mildest talt maa betegnes som en Ulovlighed, men som han selv under Sagens Gang kaldte en Bagatel ("Bachetelle"), og det var efter al Sandsynlighed for at sørge for, at Niels Henriksen ikke skulde søge at hindre denne Gjerning, at disse to Mænd, af hvilke den ene var Landforvalterens Ven og den anden hans Fuldmægtig, vare komne ind i Huset, hvor de søgte at trække Tiden hen med Snak. Der laa nemlig paa Stranden ud for Niels Henriksens Gaard to Skibsbaade eller "Skjætter", af hvilke Niels Henriksen ejede Halvdelen af den ene, der var den bedste af de to; disse to Baade vilde Landforvalteren bemægtige sig, og mødte med et stort Følge, hvoriblandt Birkeskriveren Peder Jakobsen, de to Soldater samt en hel Mængde af Øens andre Beboere, der skulde hjælpe med at sætte Baadene ud i Vandet. Mads Brun og Jakob Arendts tilbragte nu er Times Tid eller halvanden i Niels Henriksens Stue, som det synes i helt fredelig Samtale med de Andre, og Mads sagde til Niels Henriksens Hustru, at hun skulde se at hindre sin Mand i at gaa ud til den Baad, hvori Landforvalteren var, da det ikke vilde være ham tjenligt. Baadene vare imidlertid blevne satte fra det Tørre ud paa Søen, og idet Voss sejlede bort med dem til Vestsiden af Øen, yttrede han sin Glæde ved at affyre er Par Skud, som Niels Henriksen mente, "til Vichtorie"; omtrent samtidig sejlede den ovennævnte Rasmus med sit Fartøj bort til Sæby.

Hidtil var Alt jo gaaet ganske godt i Niels Henriksens Stue, men det er vel næppe tænkeligt, at de have siddet med tørre Munde, og den første Følge viser da i, at Niels Henriksen blev søvrig og længtes efter Middagssøvnen, hvorfor han "med venlig Afsked" lagde sig til at sove i en Seng, der stod i den samme Stue, hvor de tre andre Mænd endnu forbleve nogen Tid; lidt efter begyndte de to Svogre Jakob og Mads at brydes for Spøg, og Jakob løftede Mads op mod Loftet; derpaa tog Mads Brun en Bøsse, som han afskød inde i Stuen, dog ikke i den Hensigt at ramme Nogen; da Niels Henriksens Kone bad ham lade være at skyde, sagde han: "Om Forladelse", og hængte Bøssen paa Væggen, men tog alligevel strax efter en anden Bøsse og prøvede, om den var ladt; da hun yderligere bad han om ikke at skyde mere, tog han en halv

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Slettedaler, som han smed hen paa Bordet, Jakob gjorde ligesaa, idet han sagde: "Svoger, gjør dit Bedste!" hvorpaa Mads affyrede der andet Skud.

Derpaa gik Mads Brun hen og begyndte at vælte sig ind paa Frands Vogt, hvem han bl. A, søgte at løfte op til Loftet; han greb fat paa ham og Ruskede ham i Skulderen, idet Jakob atter tilraabte ham: "Staa Dig vel Svoger!" Men Frands sled sig fra ham og gik gennem Pakhuset og Kjøkkenet ud i Gaarden, stadig efterfulgt af Mads Brun; i Forstuen traf han Soldaten Laurids Poulsen, til hvem han sagde: "Laurids, hør hvad her passerer. Mads Brun vil i Klammeri med mig; vil Du se til, at jeg ingen Uret sker, for jeg er bange for Overlast" - "Har Du din Korporal hos Dig?" spurgte Mads Brun, hvortil Frands svarede: "Hvo veed, hvad hans Lykke kan være" - "Vil Du slaaes med?" spurgte Mads Brun, og da Frands sagde Nej, styrtede Mads ind paa ham med de Ord: "Du faaer Hug. Frands"; ude i Gaarden tog Mads Brun da igjen fat paa Frands Vogt og væltede ham omkuld over noget Tømmer, som laa derude; netop som han vilde rejse sig igjen, kom Jakob ogsaa ad Kjøkkendørens ud i Gaarden, og han havde i Haanden en Kaarde, som dog endnu sad i Skeden; da han fra Døren saae Slagsmaalet. raabte han: "Svoger, det var Ret, staa Dig vel, slaa dicht!" - "Hvor skal Du hen med den Kaarde?" havde Niels Henriksens Hustru advarende spurgt ham, da han gik gennem Kjøkkenet; og Frands Vogt spurgte ligeledes, hvad den skulde bruges til, og greb om Kaarden for at trække den fra Jakob. Soldaten Laurids Poulsen, der endnu var i Gaarden, gik hen og klappede Jakob venligt paa Skulderen, idet han bad ham være stille; men da han saae, at det ikke nyttede, men at Slagsmaalet efter al Sandsynlighed vilde blive fortsat, gik han, for ikke at være nærværende ved det, ind i Kjøkkenet og lukkede Døren i efter sig. - "Er jeg ikke en brav Karl?" raabte Jakob, og i det Samme trak han Kaarden ud af Frands Hænder, saa de bleve saarede og blodige.

Ulykkeligvis kom nu den anden Soldat Christen Harre ind i Gaarden, han var ubevæbnet, og da han saae den Ufred mellem de tre Mænd, gik han hen til Mads Brun for at søge at stille ham tilfreds: men i det Samme trak Mads sin Kaarde fra Siden, og med den stak han ham i venstre Side, hvorpaa Soldaten med Haanden greb sig til Saaret; strax efter foer Jakob løs paa den saarede Soldat, hvem han trængte op imod Døren og flere Gange huggede med sin Kaarde i Ansigtet, idet han sagde: "Du skal se, jeg er en brav Karl," medens Christen Harre bag for sig: "Hvi gjør I dette? I ser, jeg staaer her med to blotte Hænder og gjør Eder intet Ondt."

Under dette Slagsmaal vare er Par Tømmermænd, som arbejdede hos Niels Henriksen, komne ind i Gaarden, og da de saae, hvor galt det gik til, raabte den ene af dem højt: "De hugger og stikke ham ihjel!"; Soldaten Laurids Poulsen hørte dette Raab inde i Huset, og mente, at det var bedst, at han kom sin Kammerat til Hjælp i den Fare, han var stedt i; han greb derfor i en Fart sin og Christen Harres Kaarde, og med dem under Armen løb han ud i Gaarden, hvor han saae Christen Harre staaende midt imellem Mads Brun og Jakob Arendts, der begge havde blodige Kaarder, med hvilke de sloge paa Christen, og netop i samme Øjeblik Laurids Poulsen kom ud i Gaarden, trak Jakob sin Kaarde ud af Christens Bryst. Denne var bleven saa haardt saaret, at han kun mægtede at gaa nogle faa Skridt, hvorpaa han segnede om paa Tømmeret, medens Blodet randt ud af hans Næse og Mund. Da Laurids Poulsen kom ud i Gaarden, havde de to Voldsmænd vel ment, at han kom som Hævneren, hvorfor Mads Brun tog en af Tømmermændenes Øxe; men da Tømmermanden bad ham om at maatte beholde den, da han skulle bruge den til sit Arbejde, smed Mads den igjen paa Jorden, hvorfra Jakob tog den op og kastede den over Plankeværket. Derpaa ilede Jakob Arendts med blodig dragen Kaarde hen imod Laurids Poulsen, som tilligemed Frands Vogt stod i Nærheden af Døren ind til Kjøkkenet, idet han raabte: "Kom nu hid Du Hundsvot, saa skal du faa lige saa

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Meget som den Anden." Da nu Laurids Soldat og Frans Vogt saae, at der ventede dem den samme Behandling, som havde ramt Christen, der laa døende henne paa Tømmeret, ilede de in i Kjøkkenet og lukkede Døren efter sig. Fra Kjøkkenvinduet kunde de tilligemed Niels Henriksens Hustru se, at der dog endnu var en lille Smule Liv i Christens Harre, og de kunde høre ham sige med svag røst til en af Tømmermændene: "De har jaget en Kaarde i Livet paa mig"; Tømmermanden gik da ud af Gaarden til sit Arbeide; og efter endnu engang at have rejst sig halvt overende, medens Blodet stadig løb ud af hans Mund, og efter at have udstødt et par dybe Suk, synes det, at Christen Harre maa være død.

Lidt efter kom Mads Brun og Jakob Arendts og bankede paa Kjøkkendøren; da Niels Henriksens Hustru hørte det, lukkede hu Døren op, og de traadte ind begge blodige, og spurgte efter Frands Vogt; da de intet Svar fik derpaa, bad Mads Brun hende om en Drik tyndt Øl, som han ogsaa fik. Den blodige Kaarde, som Jakob Arendts havde i Haanden, var bleven noget kroget; paa een gang tog han den og brød den i to Stykker, men tog dog Stumperne med sig, da han igjen gik ud i Gaarden, og med den inderste Stump af Kaarden slog han endnu nogle Slag paa Christens Harres Hoved, saa hvis han ikke var død i Forvejen, skulde han nog dø efter den Medfart. Lidt efter synes Jakob dog at være bleven noget betænkelig over sin Gjerning; han gik derfor igjen ind i Kjøkkenet og fik noget Eddike, som han slog paa Christen Harre; derpaa bøjede han sig ned til ham og spurgte; "Vil Du forlade mig det, jeg har gjort?" men da han af gode Grunde ikke fik Svar, blev han vred og fortsatte selv: "Eja, vil du ikke det, og jeg skal dø for din Skjelm, da skal Du have Dette," - hvorpaa han endnu nogle Gange med sin Kaarde huggede og stødte til Liget, en Brutalitet, som synes endnu værre end Alt, hvad han og hans Svoger tidligere havde bedrevet.

Saaledes omtrent synes det, at denne sørgelige Begivenhed er gaaet for sig, naar man sammeholder de forskellige Vidner - en hal

v Snes -, der bleve afhørte i denne Sag, og som i det Hele taget i alt Væsentligt stemme godt overens; saa det kunde ikke nytte Mads Brun videre, da han for Retten, som for den fremrykkede Tids Skyld blev udsat til den næste Dag, 30 Juni, - der var ogsaa den første Forhørsdag arbejdet saa flittigt, at Forhørene osv. optog omtrent tyve tætskrevne Foliesider i Tingbogen - erklærede, dels at Vidnerne ikke stemmede overens, da det ene Vidne havde erklæret, at han (Mads Brun) havde slaaget paa Christen Harre, det andet, at han havde stukket ham, det tredie, at han havde stukket ham efter Bugen, men ikke vidste, om han var bleven ramt; dels at Vidnerne vare underkjøbte af Frands Vogt; dels at baade Soldaterne og nogle af Vidnerne havde været bebudede, da Frands Vogt i de sidste Dage før Drabet havde benyttet de to Soldater til at aftappe nogle Oxehoveder Vin, som skulle føres til Aalborg, og at der da Intet blev sparet hverken for Soldaterne, Tømmermændene eller de andre Vintappere. Endvidere erklærede Mads Brun, at naar han havde været "aarsaget" at drage sin Kaarde, da var det, fordi han længe havde været nedtraadt paa Jorden under et Vinfad, medens han med sin Kaarde ingen Skade gjorde i ringeste Maade - "hvorom han erbyder at gjøre sin højeste Ed" - alle Vidnerne havde ogsaa "vundet (vidnet) ved Ed med oprakte Fingre". Det var ogsaa meget uheldigt for Mads Brun, at Soldaten Laurids Poulsen erklærede, at Mads Pintsedag havde lovet ham et halvt Skippund Hamp, hvis han vilde være god i sin Vidneforklaring.

En halv Times Tid efter Drabet kjørte det nette Svoger par hjem til Byrum; men inden deres Afrejse fra "Ebben" toge de sig endnu en Hjertestyrkning inde i Stuen, og de have vel følt Trang dertil, idet deres "heroiske Gemyt", som Sagføreren Kaspar Hansen fra Fladstrand ikke uvittigt kalder det, vistnok er blevet lidt nedstemt, naar de kom til at tænke paa de rimelige Følger af deres Gjerning. Vi skulle nu følge dem lidt paa Vejen hjemad. Jakob Arendts var ugift og logerede hos en Mand i Byrum ved Navn Jørgen Weidemand,

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

hvem Mads Brun under de senere Forhør beskyldte for at holde Smugkro, Øl- og Brændevinsudsalg osv., og som synes at have været omtrent hvad vor Tid vilde kalde "Kommissionær"; hans Søster Anne Weidemand var Jakobs Fæstemø og "wel kiendelig med tiden, huad Sammen Gang de med hver andre haft hafver". Da Jørgen Weidemand med sin Familie sad og spiste Pintseaften, kom Mads Brun og Jakob Arendts ind til dem, og Mads sagde, at han vilde give 50 Rigsdaler til, at han den Dag ikke var kommen til "Ebben", og at Jakob vel vilde have givet 100; da der blev spurgt, hvorfor det, svarede Mads Brun: "Fordi der er sket en stor Ulykke, nemlig at en af Soldaterne er stukket ihjel"; og da der videre spurgtes om hvem der havde gjort det, sagde han: "Jakob og jer". Der blev naturligvis en stor Forfærdelse hos Familien Weidemand, som mente, at den anden Soldat og de øvrige Tilstedeværende maatte have kunnet hindre Drabet, men Mads Brun sagde: "Hvad vilde den Hund gjøre, eller de udi Huset; havde jeg ham, da skulde jeg lægge ham paa Stedet, og det skal staa ham aabent for." Anne Weidemand gik hen til ham og spurgte, om det var samdt, at Soldaten var død, hvorpaa han slog i Bordet og sagde: "Ja saa død som dette Bord", medens dog Jakob Arendts mente, at han muligvis ikke var død; men Mads Brun svor atter paa, at han var saa død som dette Bord, og føjede til; "Dette Gilde var ikke ham tillavet, men Frands Vogt; men vi vil give ham Tid, til vi ser vor Lejlighed." Da det igjen blev spurgt Mads Brun, om han da virkelig troede, at Soldaten var død, sagde han: "Der ligger Fandens Magt paa en lusset Soldat, vi have gode Venner paa begge Sider;" og da Anne igjen ind paa ham og bad ham "for Jesu Død" at sige hende ret Sandhed, skød han hende fra sig med de Ord: "Var i min Kone, da skulde jeg træde paa Eder; vi have gode Venner paa begge Sider; Lands Lov og Ret faaer at have sin Gænge; vi skulle ikkun holde Alting hos os selv." - Derpaa kjørte Mads Brun hjem til sin syge Kone og sine smaa Børn.

Efterat Voldsmændene vare kjørte bort fra "Ebben", begyndte de der Tilstedeværende selvfølgelig at forhandle om, hvad det nu var for dem at gjøre; først blev det da bestemt, at Soldaten Laurids Poulsen skulde leje en Vogn, hvad det saa end kostede, og kjøre til Byrum for at gjøre Anmeldelse om det Forefaldne til Landforvalteren paa Klitgaard og forlange Mads Brun og Jakob Arendts arresterede "paa Kongens og hans Herr Majors Vegne". Da det nu lakkede hen imod Aften, og Kvinderne hos Niels Henriksen vare bange for at være ene om Natten med Liget, som stadig laa paa Tømmeret ude i Gaarden - som de sagde "for Katter og anden V-tøyg og Hunde - sendte de Bud til Østerby efter et Par Mænd til Nattevagt. Det er forresten mærkeligt, at man ikke hører det Ringeste til Manden i Huser, Niels Henriksen, fra den Gang, da han lagede sig til Sengs efter Middagsmaaltidet; har han virkelig ligget og sovet hele Tiden under al den Tummel om Eftermiddagen, maa han vel enten have været omtrent døddrukken, eller ogsaa maa han have besiddet et beundringsværdigt Sovehjerte. Laurids Poulsen drog altsaa op til Embedsboligen Klitgaard ved Byrum og traf Landforvalter Voss, der var kommen tilbage fra de to Baade, han havde bemægtiget sig; han berettede da Sagen og forlangte, at de to Drabsmænd skulde arresteres, og at der skulde sættes Vagt ved dem; Voss gik da ogsaa hen til Jakob Arendts's Logis hos Jørgen Weidemand, hvor Jakob laa i en Seng og sov de Retfærdiges Søvn, hvor Jakob laa i en Seng og sov de Retfærdiges Søvn efter Dagens Anstrengelse; han "forseglede" da Døren ind til Jakobs Kammer og ligeledes en Jakob tilhørende Koffert; men det faldt vanskeligt at faa nogen til at staa Vagt ved Huset, da Alle vare bange for, at Jakob, der jo havde viist, hvad han var i Stand til at gjøre, skulde øve Vold imod dem; de forlangte derfor, at "Kongens Jern" skulde lægges paa ham, ellers vidste de sig ikke sikke; men de to Sæt Lænker, der vare paa Læsø, vare udlaante til Brug for "forstyrrede Folk, hvis Forældre Landforvalteren efter deres Begjæring ikke kunde nægte disse Jern". Om nogen Fængsling af Mads Brun forlyder aldeles Intet den Dag, og Jakobs Fængsel synes at have været saa mildt som muligt; allerede samme Aften blev Seglet, der var sat for Døren, opbrudt af en Person ved

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Navn Niels Knag, der var Tjener hos Landforvalteren, og som ligeledes logerede hos Jørg. Weidemand og havde et Kammer ved Siden af Jakobs Stue. Den begjærede Vagt havde Landforvalteren først faaet samlet en Times Tid før Solopgang Pintsedagen, men da mødte den ogsaa hele sex Mand stærk; dog synes de at have opfattet deres Hverv at "wachte" paa Jakob paa en ganske ejendommelig Maade. Vi se saaledes det Særsyn, at Fangen Jakob Arendts Pintsedag, tilsyneladende uden nogensomhelst Ledsagelse, gaaer til Kirke; men han naaede dog ikke længere end til Vaabehuset, da han fik Bud fra Mads Brun, at han skulde komme hjem, da Mads vilde tale med ham om Noget, som var meget magtpaaliggende. Jakob vendte da tilbage til sit Logis, hvor Mads modtog ham med de Ord: "Svoger, det er raadeligt, at Du kommer af Vejen", hvortil Jakob svarede, at han ikke vilde undvige, da han ikke vidste, at han havde gjort noget Ondt. Det synes virkelig, som om de ikke havde noget rigtigt Begreb om, hvad de havde begaaet den foregaaende Dag; først da Laurids Poulsen kom ind i Huset og begyndte at minde dem om forskellige af deres Ord og Gjerninger fra Gaardsdagen, synes Adskilligt at være dukket op for deres Hukommelse og at have sat dem i Angst. De vare jo naturligvis vange for Ligsynet, der skulde holdes den samme Pintsedag, da Liget af Soldaten paa Grund af den stærke Varme ikke kunde ligge længere. Mads Brun vilde have havt Jakob med sig ud til "Ebben", for at de i Forening med Niels Henriksen kunde overveje, hvad der for dem var at gjøre og sige; men Jakob turde for Landforvalterens Skyld ikke vige saa langt bort fra sin saakladte Arrest. Han spurgte Mads Brun, om han vilde være tilstede, naar Ligsynet blev holdt; men Mads sagde, "han turde det ikke, fordi han var bange for, at den Døde skulde give noget Tegn fra sig", men at han vilde være inde hos Niels Henriksen, medens Synet foretoges ude i Gaarden; imidlertid vilde han se at faa det lavet saaledes, at det kunde faa Udseende af, at Christen Harre havde forløftet sig paa et af Vinfadene, og at han var død som Følge af en deraf opstaaet Blodstyrning. Før Mads Brun tog afsked, bad han Jakob om at laane sig sex Slettedaler, da "det jo var muligt, at han kunde faa Brug for Penge til Et eller Andet derude" - selvfølgelig har han ment til Bestikkelse. Jakob havde imidlertid ikke saa mange rede Penge, men hans Kjæreste Anne Weidemand var saa venlig at laane ham beløbet. Mads Brun drog derpaa sin Vej, og sammen med ham fulgte de fire Mænd, der skulde syne Liget, og som vare fire af de sex, der vare satte til Vagt for Jakob Arendts, der altsaa nu kun blev bevogtet af to Mænd, af hvilke den ene led af epileptiske Anfald og den anden var skrøbelig i Fødderne. De havde været paa Vagt fra en Time før Solopgang, saa man kan ikke undre sig over, at de ed Glæde trak fra Vagten, da der, et Kvarter før Solen gik ned, kom Afløsning, nemlig en gammel tunghør Mand.

Det synes at være tydeligt nok, at Landforvalteren har villet give sin Fuldmægtig al Lejlighed til at undvige; og det kunde jo heller ikke være behageligt for Hr. Voss, som ikke havde den reneste Fod at staa paa, at vide din Fuldmægtig i Fængsel og i Stand til, hvad øjeblik det skulde være, at røde Adskilligt, som han selv helst kunde ønske skjult, - røbe det, om ikke ag anden Grund, saa fordi, som Sagfører Kaspar Hansen sagde, da Mads Brun i Retten fremkom med Beskyldninger mod Familien Weidemand, "naar een So er i Sølen, vil den have flere med derved". Om Aftenen paa Pintsedag har Jakob Arendts da ogsaa fundet det raadeligst at forlade Læsø. Kort efter at Mads Brun var draget til Niels Henriksens Gaard, havde Jakob faaet Besøg af Strandrideren Mads Nielsen, der var han gode Ven, og disse To i Forening med Jørgen Weidemand og dennes Søster Anne vare gaaende udenfor og havde lagt sig paa Marken; da kom netop Frands Vogt ridende forbi, og idet han saae Jakob, raabte han ti ham: "Hu ha, est Du her endnu! hvi est Du ikke den Vej for længe siden!" Jakob har jo vidst, at han ikke kunde vente sig noget Godt fra Frands Vogt, og da denne et Øjeblik efter red over til Landforvalteren paa Klitgaard, var det for paa det Alvorligste at forlange, at Fangerne bleve satte i Lænker; - hvilket dog endnu ikke skete. Som rimeligt er, har Anne Weidemand

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

længtes efter at erfare, hvorledes det gik med Ligsynet, da hendes Kjærestens Skjæbne jo for en Del afhang deraf; hun kørte derfor henad Eftermiddagen til Niels Henriksens Gaard og da hun ved Aftenstid kom tilbage, og den tunghørig Mand, der skulde have passet Jakob, hjalp hende ned af Vognen, fortalte han hende at Jakob var borte, og at han ikke havde mærket Noget til, hvorledes han havde baaret sig ad med at undvige. Da Landforvalteren lidt efter kom med Jernene, som Jakob skulde have paa, var Buret tomt og Fuglen fløjet, hvad enten nu Voss har vidst det, eller han maaske har ment, at det ikke længere gik an at være saa skødesløs i Bevogtningen af en Forbryder; han paatog sig ogsaa selv i de næste Dage at passe paa Mads Brun. Hvor Jakob var rejst hen, vidste Ingen, eller ialfald lod Alle, som om det var dem fuldstændig ubekjendt.

Der følger nu i Tingbogen en hel Del lange og kedsommelige Undersøgelser om de to Drabsmænds Ejendele og hvad der var blevet af dem; Meget har det næppe været, og hvad der var, synes baade A. A. Voss, Niels Henriksen, Familien Weidemand og mange Andre at have betragtet som et Bytte, de som Ravne kunde kaste sig over.

Sagen nærmer sig nu sin Afslutning ved Underretten; det var, som det vil mindes, den 29de Juni, at Niels Christensen fra Sæby begyndte paa Forhørene, der fortsattes Dagen efter; Fredagen d. 13de Juli beklædte Niels Christensen igjen Dommersædet, og havde otte Mand med sig som Meddommere; desuden var mødt paa Major Auerswalts Vegne Auditøren Antonius Hartmand, samt Sagføreren Kaspar Hansen fra Fladstrand. Skjøndt man ikke kan have megen Sympathi for den tidligere Rettens Haandhæver Mads Brun, maa det dog gjøre En Ondt, først i det tidligere Forhør at høre ham tale ikke blot om sig selv "som en fattig fremmed Mand og nu Fange, men ogsaa om sin Hustru, der havde været sengeliggende i to Aar, og i det sidste halve Aar ikke havde rørt Gulvet med sine Fødder, samt om sine fattige smaa umyndige Børn, der ikke kunde vare sig selv for Ild og Vand osv.; - og saa den Dag, da Dommen skal afsiges, appellerer han til Dommernes Medlidenhed, da hans Hustru var afgaaet ved Døden den samme Morgenstund, saa hans Smaabørn vilde komme i stor Elendighed og "snart være som vilde Fugle paa Marken", og beder tilsidst Enhver at gjøre, som han vil forsvare for Gud og have en god Samvittighed.

Det hjalp dog ikke Noget: Mads Brun, der var overbevist om at have givet den dræbte Soldat det første Stik, samt "at have gjort Manddrab og videre at ville gjøre", dømtes til efter danske Lov 6 - 6 - 1 at miste sit Liv og hans Hovedlod at være forbrudt til Deling efter Loven; - Jakob Arendts dømtes, da han var bortrømt, til at være fredløs og hans Ejendom at være forbrudt; - de, som havde været tilstede i Niels Henriksens Gaard, da Drabet fandt Sted, men som ikke havde afværget det og ikke havde paagrebet Gjerningsmanden, skulde egentlig have være straffede, men frifandtes paa Grund af Omstændighederne, hvorimod Landforvalteren A. A. Voss for den LigeGYldighed, han havde udvist og hvorved det var blevet muligt for Jakob Arendts at undslippe, ifølge Lovens 1 - 19 - 5 dømtes til at bøde tredsindtyve Lod Sølv. - Mads Brun erklærede endnu samme Dag for Retten, at for sit Vedkommende vilde appellere Dommen til Viborg Landsting; og i Læsø Tingbog findes der intet Yderligere om denne Sag.

Derimod skal jeg til Slutning anføre nogle herhen hørende Uddrag af Kancelli - Kollegiets Protokol, som findes i det kongelige Gehejme Archiv, hvorfra Afskrifter og flere af de nedenstaaende Oplysninger velvilligt ere mig meddelte.

10 Marts 1690 holdtes Kollegium: "Madz Hansen Brun, forige Birkefoget paa Lessøe, som for nu holdende høyeste Ret er tilfundet at rømme Hans Mayts Riger og Lande, formedelst et Drab, som en Person ved Nafn

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Jacob Arentzen ao 88 paa en Soldat der paa Landet skal hafue begaaet og strax for Gjerningen bortrømte, beder derfor allerunderdanigst, at hannom allernaadigst maa bevilges sin Fred igen, i Henseende til at hand udi sidste Krig paa en tiid skal hafue opbragt og leveret udi Hald Skandtze i Jylland 28 svenske Fanger."

I Randen er tilføjet følgende Resolution: "forblifuer ved den herudi ergangne høyeste Rettes Dom"; hans senere Livsskjæbne er ubekjendt.

Jakob Arendts's Undvigelse hjalp ikke, det var kun Galgenfrist, som man ser af samme Protokol, hvor det hedder under 14 Juli 1690: "Jacob Arentsen, som er dømt fra sit Lif for et Drab paa Lessøe, supplicerer om pardon, saasom hand med den Dødis Arvinger skal vere forligt."

Da der i Randen er tilføjet følgende Resolution: "Afslagen Udleveret", er han altsaa kommen til at bøde med Livet.

Landforvalteren Adam Andreas Voss maa enten være død kort efter disse Begivenheder, eller ogsaa er han bleven afsat, og han var vel heller ikke bedre værd; man ser det af, at hans Eftermand Christen Hesselberg, der dog ikke havde Titelen "Landforvalter", men maatte nøjes med den simplere Benævnelse "Landfoged" d. 8 de Decdr. 1689 sendte følgende Ansøgning:

Stormæchtigste Monnarch
Allernaadigste Arfue Konge

"For Eders Kongl. Mayts Høyeste Ret er forige Birschefouget paa Læssøe Mads Bruun sin Fred fra dømbt, och endnu ey nogen samme Dommers Bestilling for detz Ringhed Schyld bekommet, som och ey nogen deraf allene kand subsistere, Huorfore Eders Kongl. Mayts i alledybeste Underdanighed ansøgis, samme Birchefogderie tilligemed dend Høy Kongl. Naade mig derforuden er foryndt at maate niude, som ieg Allerringeste och Uwærdigste for Gud och Eders Kongl. (!) vill ansuare, saadan Høy Kongl. Naade schall Gud rigelig belønne.

Eders Kongl. Mayts Allerunderdanigste med Liif och Blod Arfue Undersatte.

Christen Hesselberg."

Kancellipaategning: "Hans Kongl. Mayt. vel herom have Stiftbefalingsmandens allerunderdanigste Erklæring til videre allernaadigst Resolution.

Cancelliet, d. 16 Decdr. ao. 1689

Luxdorph."

Stiftamtmand Scheel mente i sin Erklæring, der er dat. Aalborg 30 Decbr. 1689, at Supplikanten, der alt er benaaet med Landfoged - Embedet, ikke ret vel ogsaa kan være Birkefoged. - I Henhold hertil blev Andragendet afslaaet.

Derimod blev Begyndelsen af Aaret 1690 Niels Christensen fra Sæby, der er os bekjendt som den forordnede Sættedommer o ovenomtalte Drabssag, beskikket til Birkefoged paa Læsø, efter anbefaling af Stiftamtmand Scheel; men allerede d. 31. Oktober 1690 ansøgte Peder Ibsen om det samme Embede,

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

eftersom Niels Christensen ikke havde indfriet sin Bestalling og Birkeskriveren Peder Jakobsen var taget bort og havde nedsat sig paa Christianshavn som Skoleholder. Da nu bemeldte Birkefoged- og Birkeskriver - Embede tilforn var betjent af en og samme Mand (indtil 1687), eftersom Fogeden kun havde 30 Rdlr. i Løn og Skriveren slet igen Løn, saa beder han tillige om Birkeskriver - Bestillingen. (Hvorfor han gjør det, da Birkeskriveren jo var ulønnet, er ikke let at indse) I sin Betænkning over Ibsens Ansøgning skriver Stiftamtmand Scheel, at han ikke tør anbefale Ibsen, da han slet ikke kjender Noget til ham; med Hensyn til N. Christensen, som han efter Andreas indstændige Begjæring havde anbefalet, var han bleven skuffet, idet Christensen ilde havde forestaaet sin Bestilling, som han paa ingen Maade kunde vedblive at beholde, hvorfor han nu igjen var flyttet tilbage til Sæby. "Læsø Land", skriver han, "trænger til en forstandig og oprigtig Mand til Dommer." At lade en og samme Person være Birkefoged og Birkeskriver har sine Ulemper, men er vel nødvendigt paa Grund af Lønnes Ringhed. (Jydske Indlæg i Geh. - Arch.). - Ibsens Ansøgning blev afslaaet, hvorimod d. 30te Juni 1691 Herman Mercher fik kongelig Bestalling paa at være Birkefoged og tillige Birkeskriver paa Læsø; men han maa ikke have følt sig tilfreds med Opholdet derovre - eller maaske han er død - da hans Eftermand Christen Jørgensen allerede udnævntes d. 29de Oktober 1692

Birkedommer

Hvad er det?

(Kilde: Folder fra Landsarkivet for Sjælland)

Tidligere var Danmark inddelt i birker, herreder og købstæder - som var selvtændige retskredse. Et birk var et område, hvor den, der ejede jorden, havde ret til at ansætte retsbetjenten. Det kunne være kongen eller

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

en privat godsejer som havde denne ret, og så skulle fx de fæstebønder, der hørte til godset, føre deres retssager ved birket. Den retsbetjent, der var ansat i et birk, kaldes en birkedommer. Med grundloven i 1849 blev de sidste private birker nedlagt.

Herredsfogeden var en offentlig ansat retsbetjent, som var dommer m.m. i et herred. Med tiden blev nogle herreder lagt sammen - nogle gange sådan, at den der var herredsfoged også

samtidigt var retsbetjent i en købstad. Købstadens retsbetjent kaldtes en byfoged.

Faktisk havde birkedommeren, herreds- og byfogeden samme stilling, og skulle følge de samme love. Det eneste, der var forskelligt var den måde, de var ansat på, - deres "arbejdsgiver" og de områder, der hørte under deres myndighed.

I ældre tid var der ikke noget krav om, at en retsbetjent

skulle have en juridisk eksamen. Fra 1736 kom der en regel om, at man enten skulle have en universitetsuddannelse

i jura eller være "dansk jurist". En "dansk jurist" kunne fx have været ansat hos en retsbetjent og på denne måde været i en

slags "mesterlære". Først i 1821 kom kravet om en juridisk eksamen for dommere.

(Kilde: Salmonsens konversationsleksikon)

Birkedommer, tidligere ogsaa Birkefoged, kaldes den Embedsmand, der forestaar et Birk.

Birkedommerne i de kgl. Birker er altid blevne beskikkede efter samme Regler som Herredsfogederne, før 1660 af Lensmanden, derefter af Kongen.

Birkedommerne i de private Birker (Knuthenborg Birk, hvor Claus Kølle er birkedommer, er et privat Birk) blev oprindelig beskikkede af Birkepatronen paa egen Haand, men efter at det allerede i 1690 var blevet paabudt, at Beskikkelserne skulde indsendes til kgl. Konfirmation, blev Beskikkelsesretten ved Forordning 3. Juni 1809 reduceret til en Forslagsret.

Birkepatronen skulde nu foreslaa 3 Personer, blandt hvilke

Kongen vilde beskikke den, han fandt værdigst til Embedet. Da den private Birkeret bortfaldt ved Grundloven (1849), gik Udnævnelsen endelig helt over til Kongen. Efter Indførelsen af jur. Eksamen kunde kun eksaminerede Personer (indtil 1821

ogsaa danske Jurister) beskikkes til Birkedommer og Birkeskriver, en Bestemmelse, som det dog ikke altid var let at faa overholdt for de private Birkers Vedkommende.

En Birkedommer som Drabsmand i det 1700 aarhundrede

Bestillingerne i disse var ofte meget slet aflagte, og Lovgivningen kom først efterhaanden ind paa at stille bestemte Krav med hensyn til. Lønningen. I senere Tid var det ikke ualmindeligt, at samme Mand var Dommer i flere private Birker, eller at han med Embedet i et saadant forenede Stillingen som kgl.

Rets-betjent. I det 17. og 18. Aarh. var Birkedommerne i de private Birker som oftest meget afhængig af Birkepatronen, hvad selvfølgelig kunde have uheldige Følger for Retsplejen.

Birkedommere har i øvrigt fra gammel Tid indtaget en Stilling, der er ganske analog med Herredsfogdens. Ligesom denne var han oprindelig alene Dommer, men er siden 18. Aarh. ogsaa administrativ Embedsmand (Underøvrighed, Politimester).